

ԱՇՈՏ ՀԱՅՐՈՒՆԻ. Յոհաննես Լեփսիուսի առաքելությունը. Երևան, «Նաիրի» հրատ., 2002, 542 էջ:

Նշանավոր անհատների մասին աշխատությունն ստեղծելը պատմագիտական պատասխանատու հանձնառություն է, որովհետև նման աշխատանքը, բացի անհատի կյանքի ու գործունեության լուսաբանումից, պետք է ներառի նաև ժամանակի կարևոր անցքերի ու իրադարձությունների ըստ ամենայնի քննությունը, ասել է պատասխան տա այն հարցին, թե որքանով ճիշտ ու արդարացի է գործել տվյալ անձը՝ ելնելով ժամանակների պահանջների ոգուց: Յոհաննես Լեփսիուսի մասին մենագրության ստեղծման պարագայում հեղինակին ներկայացվող նմանօրինակ պահանջը առավել քան ակներև է, եթե աչքաթող չենք անում այն հանգամանքը, որ Լեփսիուսի գործունեությունն ընթացել է XIX դ. վերջին – XX դ. առաջին տասնամյակներին եվրոպական, հայկական, թուրքական և առհասարակ մերձավորարևելյան բարդ, խճճված և որ կարևորն է՝ հակասություններով ու հակամարտություններով լեցուն իրադարձությունների պայմաններում: Բացի այդ, Լեփսիուսի մասին գրելիս հայագի հեղինակին պատում է գերմանացի հայասերի հանդեպ ունեցած խոր ակնածանքի և երախտագիտության զգացումը, որովհետև, սկզբից և եթե չեղանք, օտարագրի հայասերների մեջ Լեփսիուսի անունը իրոք անզուգական է և թերևս հավասարը չունեցող:

Վերը նշված պահանջներից ելնելով է, որ Աշոտ Հայրունին ստեղծել է իր մենագրական ծավալուն աշխատանքը, որտեղ գրսևորված է գերմանացի մեծ հայասերի հանդեպ հայոց ունեցած համազգային պարտքի և երախտագիտության խորը գիտակցումը: Մենք կասեինք՝ ընդունված արժանիքների հետ վերջին հանգամանքը նրա

աշխատության ամենահական կողմերից մեկն է, ուստիև արժանի է հատուկ շեշտագրման:

Ա. Հայրունու գիրքը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, վերջաբանից, օգտագործված գրականության, անձնանունների և տեղանունների ցանկերից: Առաջին գլուխը վերնագրված է «Առաքելության առաջին տարիները» և ընդգրկում է 1895–1914 թվականները, երկրորդը՝ «Աշխարհամարտի հորձանուտում»՝ 1914–1918 թվականները, իսկ երրորդը՝ «Դր. Յոհաննես Լեփսիուսի և նրա ընկերության հայանվեր գործունեությունն առաջին աշխարհամարտից հետո» (ընդհուպ մինչև 1943 թ.):

Սխալված չենք լինի, եթե ասենք, որ Ա. Հայրունու այս աշխատությանը կարելի էր տալ նաև «Յոհ. Լեփսիուսը և հայ ժողովուրդը» վերնագիրը, որովհետև գրքի էությունն, իրոք, այդպիսին է:

Թվում է՝ իմաստ չունի գլուխ առ գլուխ վերապատմել աշխատության բովանդակությունը: Առավել ճիշտ և նպատակահարմար է տալ համառոտ ընութագիրը հիմնական հարցերի և խնդիրների, որոնց շուրջ հեղինակը կառուցել է իր շարադրանքը, մի շարադրանք, որը կատարված է դիտական ներկայացման անթերի մակարդակով, փաստական նյութերի հմուտ օգտագործմամբ և զրանց համադրական մեկնաբանմամբ:

«Դր. Լեփսիուսը ստեղծեց քրիստոնեական մարդասիրության և բարեգործության հզոր ավանդույթներ, դառնալով մարդկային կարիքների և զրկանքների հանդեպ սիրո, հավատի և տքնանքի աստվածային պատգամի հետևորդը», – այս բանաձևումը,

որը Հեղինակը դրել է գրքի վերջաբանի Հենց սկզբում (էջ 504), Լեփսիուսի Համապարփակ գործունեության արժեքորման կլիինտ-էսենցիան է և լիովին բացահայտում է մեծ գերմանացու կատարած տևական աշխատանքի հույսը, ավելի ստույգ բխում է այդ հույսի խոր ըմբռնումից:

Նախ նշենք մենագրության աղբյուրագիտական լայն և արժանահավատ հիմքը: Գա ամենից առաջ Յոհ. Լեփսիուսի և 1895 թ. նրա հիմնադրած «Գերմանական առաքելությունը Արևելքում» (այսուհետև՝ ԳԱԱ) ընկերության պարբերական մամուլն է՝ թվով 14 պարբերականներ, որոնք ընդգրկում են գրեթե կեսդարյա ժամանակաշրջան՝ 1893–1943 թթ.: Խոսքը առաջին Հերթին վերաբերում է *“Der christlich Orient”*, *“Der Orient”* և *“Orient im Bild”* ամսագրերին: Դրանց մի մասը ամփոփում է փաստագրական Հարուստ նյութ. կատարելով արխիվային փաստաթղթերի և նյութերի մատակարարի գեր: Բացի այդ, որպես ԳԱԱ-ի գաղափարախոսական, տեղեկատվական և քարոզչական գործունեության միջոց մամուլի այդ օրգանները կարևոր դեր էին ստանձնել ընկերության ընթացիկ աշխատանքների լուսաբանման, կասկերի ամրապնդման և Հասարակության իրազեկման գործում:

Հեղինակը լայնորեն օգտագործել է նաև հիմնականում գերմանական և Հայկական արխիվային նյութեր, ինչպես նաև գերմաներեն ու ռուսերեն Հրատարակված շուրջ մեկ տասնյակ փաստաթղթերի ժողովածուներում գետնի վրա տարաբնույթ տեղեկություններ: Գրքում պատշաճին օգտագործված է նաև Հայերեն և օտար լեզուներով լույս տեսած Հարուստ դրականությունը, ըստ անհրաժեշտության ցուցաբերված է քննական մոտեցում: Պիտի նշել նաև այն, որ Հեղինակին որոշակիորեն օգնել է գերմաներենի լավ իմացությունը, առանց որի այսօրինակ աշխատությունն ստեղծելը պարզապես անհնարին է:

Իրավացի է Հեղինակը, երբ շեշտում է, որ Լեփսիուսի և նրա ընկերության Հայանպաստ գործունեությունը դարակազմիկ նշանակություն ունեցավ Հայ-գերմանական փոխհարաբերությունների պատմության մեջ. նա ճիշտ է Համարում այն, որ Լեփսիուսի գործունեությունը նվիրված իր աշխատությունը խթանիչ դեր կխաղա նաև «երկու ժողովուրդների մերօրյա կարևոր կապերի ամրապնդման և զարգացման Հարցում» (էջ 31): Ընդգծենք, որ նրա մենագրության Հետ անկողմնակալ ծանոթությունը լիովին Հաստատում է Հեղինակի ակնկալիքների ստուգությունը:

Գրքում ցույց է տրված, որ որբախնամ, արտադրական, բժշկական և բազմաճյուղ այլ աշխատանքների իրականացմամբ Լեփսիուսը իր ընկերության Հետ միասին անգնահատելի դեր խաղաց Համիդյան կոտորածների վերքերի սպիացման, ապա նաև Մեծ Եղեռնից մազապուրծ Հայության բեկորների փրկության և վերընձյուղման գործում՝ «գառնալով Հայ ժողովրդի ձայնն ու դատապաշտպանը ոչ միայն Գերմանիայում, այլև աշխարհի այն բոլոր ատյաններում, որտեղ Հայկական Հարցը դեռևս բաբախում էր» (էջ 504): Ի մի բերելով ընկերության գործունեությունն ըստ էությանների, ցույց է տրվում, որ 1897–1913 թթ. ընթացքում ընկերությունը կարողացավ Հայթայթել և իրացնել 3,5 միլիոն, 1914–1921 թթ.՝ 1,7 միլիոն, իսկ 1924–1938 թթ.՝ չուրջ 2 միլիոն մարկ գումար: Այդ գումարների նշանակությունը պարզելու Համար գրքում ցույց է տրված, որ յուրաքանչյուր երեխայի տարեկան խնամքի վրա այդ ժամանակ ծախսվում էր 100 մարկ (ամենաթանկ տարիներին 160–180 մարկ):

Լեփսիուսի Հայանպաստ առաքելությունը իրականացվում էր Հայ ժողովրդի Համար բոլորովին անբարենպաստ քաղաքական իրադրությունների և զարգացումների պայմաններում, որոնց մեջ Հայտնվել էր նա XIX դ. վերջին տասնամյակին և XX դ. առաջին քառորդին: Հեղինակը բացա-

Հայտել է այն աներևակայելի ջանքերը, որ թափում էին Լեփսիուսը և նրա ընկերությունը՝ անհամները՝ դիմակայելով թուրք-գերմանական դաշինքի մարտահրավերներին և գլուխ բերելով հայերին ցուցաբերվող օգնությունը: Այդ տարիներին ի հայտ է դալիս բարեգործները և նվիրատուները մի հոծ բազմություն, որը տասնամյակներ շարունակ վիթխարի նյութական աջակցություն ցուցաբերեց Լեփսիուսի և նրա ընկերության հայանպաստ նախաձեռնություններին: Մենագրություն մեջ ըստ արժանվույն գնահատված է նաև վերջիններիս դերը: ԳԱԱ-ն, Լեփսիուսի գլխավորությունում և ցուցումով, վտանգված հայ ժողովրդին օգնության գալու նպատակով, հիմնել է փրկարար մասնաճյուղերի մի ամբողջ ցանց: Հեղինակն ըստ մեծնայնի անդրադարձել է Արևմտյան Հայաստանում (Ուռհա, Թալաս, Դիարբեքիր), Հյուսիսային Պարսկաստանում (Սոյ) և Բուլղարիայում (Ռասչուկ, Վառնա) տեական գործունեություն ունեցած հայկական որբանոցների և առհասարակ լեփսուսյան հայախնամ հաստատությունների գործունեությունը, ցույց է տվել, որ դրա շնորհիվ բազմահազար հայ որբեր և միայնակ այրիներ փրկվեցին մոլեգնող սովից և համաճարակներից:

Հեղինակը պարզել է մի շատ կարևոր և Լեփսիուսին ու նրա առաքելության անդամներին պատիվ բերող հարց ևս, այն, որ նրանց գործունեությունը երբեք չէր ուղեկցվում քարոզչական միտումներով ելակետ ունենալով ոչ թե ավետարանի քարոզումը, այլ ավետարանի պահանջների իրականացումը: Գրքում լուսաբանված է նրանց գործունեության այդ ուղեծիրը վիճարկող հասարակական և եկեղեցական մտայնությունների դեմ մղված սուր և տեական պայքարը:

Ծիշտ է վարվել Ա. Հայրունին՝ պարզաբանելով Լեփսիուսի հայանվեր գործունեության շարժառիթները, գտնելով, որ թերի և միակողմանի կլինի դա բացատրել սոսկ հայ ժողովրդի հանգեպ նրա տաժած

«մեծ սիրով»: Նա հիմնավորում է խնդրի բազմաշերտ և ընդգրկուն մոտիվները, այն, որ հայ ժողովրդին օգնություն ցուցաբերելու նրա դիրքորոշումը նախ և առաջ թեթևադրվում էր անասելի զրկանքների դեմ պայքարելու նրա մարդասիրական մղումներով և ապա Արևելքի հալածվող քրիստոնյաներին սատար կանգնելու, իսլամին մարտահրավեր նետած նրա, որպես քրիստոնյա գործչի, շահախնդրություններով:

Հեղինակը աչքաթող չի արել նաև խնդրի երկրորդ կողմը, այն, որ հայկական շրջանների հետ ունեցած շփումների և համապատասխանաբար հայ ազգային ֆենոմենը ճանաչելու ընթացքում Լեփսիուսը և նրա գործընկերները հանգեցին կենսական կարևոր նշանակություն ունեցող հետևությունների, այն է՝ ի դեմս հայ ժողովրդի նրանք հայտնագործեցին տարածաշրջանում այն միակ կարող ուժը, որն ի վիճակի էր ստանձնել Արևելքի լուսավորման և զարգացման գործը՝ դառնալով Եվրոպայի և Գերմանիայի գործընկերը:

Մնում է ավելացնել, որ եվրոպական գործիչները դեռ վաղուց էին նկատել և փաստարկել Եվրոպայի և Արևելքի միջև հայոց կապող օղակ լինելու, նրանց իբրև կուլտուրաբեղմնի կարևոր դերը տնտեսական, քաղաքական և մշակութային գործընթացներում: Հեղինակի հիմնավոր կարծիքով՝ ԳԱԱ-ն մշտապես առաջնորդվում էր հայ ժողովրդի այդ բացառիկ առաքելության գիտակցումով, իր օգնության գործը համարելով հայությանը այդ առաքելությանը նախապատրաստելը և ձգտելով «Արևելքի ամենաօթոված ժողովրդին ապահովելու այն դերը, որը վայել էր նրան» («Der Orient», 1926, էջ 121):

Մեծ հուամանիստ Լեփսիուսը չէր հաշտվում պետական-քաղաքական շահերով պայմանավորված և ոչ մի արգելքի հետ: Հեղինակի բնորոշմամբ՝ նա պատրաստ էր հրաժարվել այն բանից, ինչը խանգարում էր նրա սկզբունքներին՝ հրաժարվել եկեղեցական ծառայությունից, անձնական ու-

նեցվածքից և անգամ այն վաղեմի ընկերներից, ովքեր քաղությունն չունեցան Հայօգնության աշխատանքների համար առաջացած ծանր պայմաններում հետևելու նրան:

Մեծ մարդասերի կերպարը առավել ամբողջացնելու միտումով մենագրության հեղինակը ցույց է տվել, որ նա Հայաստանի օգնության գործը բացահայտ և ընդհատակյա կերպով շարունակեց նույնիսկ Առաջին աշխարհամարտի տարիներին, գերմանաթուրքական դաշինքի և գրաքննության խստագույն պայմաններում, և չնայած այդ ծանր օրերին շատերը նահանջում էին և լքում նրան, սակայն գա նրան չխանգարեց, նույնիսկ տարագրության և զրկանքների գնով, շարունակելու իր հայանվեր առաքելությունը: «Իմ կյանքի շատ փորձություններից ես կարողացա այն եզրակացությունը կատարել, — ասում է նա իր կյանքի վերջալույսին, — որ երբեք վնասներ չես կրում, երբ պարզապես գործում ես ըստ քո համոզմունքի, և որ առանց մտահոգվելու ցանկացած «կյանքի գործ» կարող ես զոհաբերել, եթե ինքդ քեզ հավատարիմ մնալու այլ ճանապարհ չես տեսնում» (“Der Orient”, 1925, էջ 105):

Բնութագրելով Առաջին աշխարհամարտի ժամանակ ԳԱԱ-ի գործունեությունը, հեղինակը նշում է այդ գործունեության երկու կողմը՝ Հայ ժողովրդի բնաջնջումը կասեցնելու և այդ նպատակով Գերմանիայի կառավարությանն ակտիվ միջամտության դրդելու համար ազդեցիկ քաղաքական ուժերի համախմբանն ուղղված աշխատանք և երկրորդ՝ 1916 թվականի վերջից Թուրքիայի մեծ քաղաքներում կուտակվող, աքսորը վերապրած բազմահազար Հայ որբերի և կանանց համար գոյատևման պայմաններ ստեղծելու ջանքեր: Այս աղերսով հատկանշական է Ա. Հայրունու այն եզրակացությունը, որ այդ ամենը պիտի կատարվեր մի իրագրությունում, երբ Գերմանիայում գրաքննության ուղեկցությամբ իր հաղթարշավն էր կատարում Հայկական Հարցը

պատերազմի ընթացքում լուռության մատնելու պետական քարոզչությունը: Դաժան էր խղճին և բարոյականությանը ծառայող անհատի բախումը պետական քարոզչության պահանջներին համակերպված միջավայրի հետ: Եվ Լեփսիուսը հաճախ հարկադրված էր նույնիսկ գրեթե միայնակ մնալ և Գերմանիայում սպառելով հասարակության իրազեկման բացահայտ և ընդհատակյա բոլոր հնարավորությունները, մեկնել Հոլանդիա՝ այնտեղ ավելի անկաշկանդ լինելու, Հայերի արտերկրի բարեկամների հետ համագործակցության ուղիներ մշակելու և վերջապես սեփական ընկերության վերակազմման միջոցով Հայերի «օգնության գործը» կազմակերպական նոր հիմքերի վրա դնելու համար:

Հայաստանում երևույթ էին 1916 թ. Գերմանիայում Լեփսիուսի «Տեղեկագիր Թուրքիայում Հայ ժողովրդի դրության մասին» վերնագրով աշխատության հրատարակումը, ինչպես նաև նրա անունով ստացվող և ՈւՆՀԱ Հայ որբերին առաքվող դրամական օգնությունները:

Դրանց լուսաբանմանը ևս մենագրության հեղինակը կարևոր ուշադրություն է դարձրել: Հավասարապես նույնը պիտի ասել 1916–1918 թթ. ՈւՆՀայում կատարված փրկարար աշխատանքների լուսաբանման մասին, որը, ինչպես մյուս դեպքերում, կատարված է փաստական, հիմնականում նորահայտ նյութերի ընդգրկմամբ և քննությունով:

Որպես գլխի ամփոփում, անպայման պետք է համաձայնվել այն գնահատականի հետ, որ տրված է մենագրության մեջ առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ Լեփսիուսի և նրա ընկերության կատարած Հայափրկիչ աշխատանքներին: «Անգերազնահատելի է այն վիթխարի ծառայությունն ու վաստակը, — դրում է հեղինակը, — որ ունեցան Լեփսիուսն ու նրա հավատարիմ ընկերները աշխարհամարտի տարիներին և այնուհետև ևս Հայ աքսորյալների դեռևս կենդանի մնացորդներին փրկե-

լու և երիտթուրքերի ոճրագործությունները հրապարակայնորեն գատապարտելու հարցում» (էջ 508):

Մենագրության վերջին բաժինը ընդգրկում է բավականին երկար ժամանակամիջոց՝ 1918–1943 թթ.: Այստեղ հետազոտված առանցքային հարցերից են Լեփսիոսի՝ իբրև հայասեր գործչի և հրապարակախոսի, գործունեության հետզինագագարյան առաջին տարիները, Ուռհայի մասնաճյուղի վիճակը զինադադարից հետո, Լեփսիոսի և նրա ընկերության տարեգրությունը 1920-ական թվականներին, փրկարար աշխատանքների ընթացքը նոր մասնաճյուղերում, ինչպես նաև նացիստական վարչակարգի պայմաններում, հարցեր և խնդիրներ, որոնցից յուրաքանչյուրը նույնպես, ըստ էության, առաջին անգամ է մեր պատմագրության մեջ բարձրացվում և քննության առարկա դառնում:

Մեկ առ մեկ քննելով թվարկված խնդիրները, գրքում ցույց է տրվում, որ Լեփսիոսն ու նրա գլխավորած ընկերությունը, հաղթահարելով 20-ական թվականներին Գերմանիան համակած տնտեսական դժվարությունները, շարունակեցին փրկարար աշխատանքները արևմտահայության՝ այդ ժամանակ առաջացած երկու մեծ հանգրվաններում՝ Սիրիայում և Լիբանոնում: Այդ աշխատանքները շարունակում էին մնալ բազմաբնույթ, ինչպես որ բազմազան էին նոր կարիքներն ու զրկանքները, ընդգծում է Ա. Հայրունին: Որբանոցների հիմնում, մահմեդականների կողմից առևանդված հայ երեխաների և կանանց ազատագրում, բուժսպասարկում, աշխատատեղերի ստեղծում, նյութական օգնություն չքավոր ընտանիքներին, բնակչինարարություն, նոր բնակավայրերի հիմնում, վերաբնակեցում: Բացահայտված է միաժամանակ Լեփսիոսի և նրա համախոհների կողմից հրապարակախոսական ճակատում ծավալած պայքարը՝ համախոսարհային հանրությունը Հայաստանում տեղի ունեցած իրադարձությունների իսկական պատկերը

ներկայացնելու և Հայկական հարցին զուրպիզ կանգնելու համար:

Գլխի վերջում հեղինակը բացահայտել է այն պայմանները, որոնք 1943 թ. հարկադրեցին ընկերությանը դադարեցնել իր գործունեությունը և ձուլվել Բեռլինի ավետարանական միսիոներական ընկերությանը: 1943 թ. հրապարակվեց ընկերության 1942–1943 թթ. հաշվետու զեկույցը, որն, ընկերության այդ երկու տարիների հաշվետվությունը լինելով հանդերձ, նաև նրա կեսդարյա առաքելության գնահատականն էր: Այստեղ ի միջի այլոց ասված էր. «Մենք չգիտենք, թե դրսում՝ Սիրիայում, իրադարձությունն ինչպես է կրպարանափոխվելու: Այն, թե մենք երբ և ինչպես կկարողանանք աշխատանքը վերսկսել, կախված է պատերազմի ելքից: Մենք, սակայն, մեզ հետ դեպի անորոշ ապագա ենք տանում մի երրորդություն. բազում դժբախտ մանուկների զրկանքներից և կործանումից փրկած լինելու ուրախ դիտակցությունը: Երկրորդ, այնտեղ դրսում, գերմանական սիրո և զոհաբերության հուշարձան կառուցած լինելու գիտակցությունը» (էջ 503):

Վերջացնելով մեր ասելիքը, չենք կարող չանդրադառնալ դերմանացի հրապարակախոս Վ. Գուստի հասցեին Ա. Հայրունու միանգամայն տեղին քննադատությանը: Վ. Գուստը, չգիտես ինչ դրդապատճառներով, անհիմն քննադատություն է ուղղել Լեփսիոսի դեմ, վերջինիս մեղադրելով 1919 թ. հրատարակած «Գերմանիան և Հայաստանը» գերմաներեն փաստաթղթերի ժողովածուում իբր թե Գերմանիային միտումնավոր պաշտպանության տակ վերցնելու մեջ (տե՛ս էջ 14, 15, 18, 20–22): Մենք լիովին բաժանում ենք Ա. Հայրունու ճշմարիտ քննադատությունը Գուստի և նրան հեղինակակից դարձած թուրք պատմաբան Թաներ Աքչամի հասցեին, որոնք, չխորանալով պատմական անցքերի էություն մեջ, անտեղի և անհիմնավոր հանգես են եկել Լեփսիոսի դեմ՝ փաստորեն սևաց-

նելու համար վերջինիս կատարած հսկայածավալ գործը:

Այս աղբյուրով չենք կարող չնչել նաև, որ զբքում այնքան էլ հստակեցված չէ հայոց եղեռնի խնդրում դերմանական կողմի մեղքի ռաժին ունենալու հարցը: Խոսքը վերաբերում է ոչ թե գերմանական ժողովրդին և Թուրքիայում հավատարմագրված գերմանացի դիվանագետներին ու ղինական ուժերին, այլ Բեթման-Ղուվեզի կառավարությանը, որը արհամարհելով և անտեսելով 1915 թ. Թուրքիայում գտնված գերմանական բարձրաստիճան զինվորական և դիվանագիտական շատ անձանց բողոքներն ու հաղորդումները և ընդառաջելով էնվերի պահանջին, արգելեց Թուրքիայում ներկա դտնվող գերմանական ուժերին դիմակայելու երիտթուրքական կառավարությանը և թույլ չտալու նրան իրականացնելու հայոց

եղեռնը: Գերմանական կառավարությունը գա կարող էր անել, բայց չարեց: Սա է հարցի էությունը, մի խնդիր, որը ճշմարտացի լուսաբանված է գեներալ Ֆոն Սանդերսի համհարգ, 1915–1918 թթ. Թուրքիայում գտնված Հայերի Ֆիրբյուխերի կողմից:

Ամփոփենք. «Յոհանես Լեփսիուսի առաքելությունը» մենագրությամբ Աշոտ Հայրունին ոչ միայն մեր ազգային տուրքն է հատուցել մեծ գերմանացի և նույնքան էլ մեծ հայասեր Լեփսիուսի հիշատակին, այլև միաժամանակ ստեղծել է գիտական, քաղաքական և հայրենասիրական առումներով մի հիմնավոր աշխատանք, որն այսօր կարող է դիմանալ ամենախիստ գիտական քննությունը: Մնում է հուսալ, որ այն կթարգմանվի նաև գերմաներեն՝ դառնալով հայ-գերմանական կապերի հարատևությունը հավաստող մերօրյա հուշարձան:

ՎԱՐԴԳԵՍ ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ